

NAPLÓ

Ignác Rózsa (1909–1979)

ERDÉLYI VOLT AZ ANYANYELVE...

Voltaképpen élete végéig nem találta meg igazi helyét a magyar irodalomban. Pedig jelentős egyéniség volt, igazi író, de egy kicsit mindvégig hazátlan. Hatéves korában, 1916-ban sodródott ki először szülőföldjéről, Háromszék megyéből az Alföldre a menekülők táborával. És rögtön perbe fogta Petőfit, mert ellenverset komponált a „zordon” Kárpátokra. A pulykaindulatú székely leányocskák szülőföldjét siratva így korigálta a rónák költőjét: „Mit nekem te palacsinta Alföld...” Ignác Rózsa mintha arra született volna, hogy olvasóit a hegyek népeire, magyar—székely—csángó véreire, a havasok román pásztorvilágára és a szász városok magukba zárkózó polgárságára emlékeztesse. Legjelentősebb munkái ennek a másféle, nem alföldi világnak jelzőtüzei, ki nem aluvó mécsesei maradnak remélhetőleg nemcsak a kortársak emlékezetében, hanem eljövendő generációkéban is.

Kislány korától mintegy pódiumon van még mielőtt színész és szavalóballadámódó lett volna. Első írásait Benedek Elek közli a húszas évek végén a *Cimborában*, Elek nagyapó gyermeklapjában. Azután a kovásznai paplak és a fogarasi esperesi székház után hirtelen megözvegyült édesanyjával Budapestre sodródik. Színinövendék lesz és szép beszédére Ödly Árpád és a többi nagy színész és színésznevelőtszéki is fölfigyeltek. Későbbi Nemzeti Színház-beli tagsága idején is erdélyi származású írók, Török Sándor, Tamási Áron alkotásaiban tűnik ki. De ez a majdnem beskatulyázás nem elégíti ki. A gyermekkori íráskészség ütközik ki belőle és megírja kolozsvári diákéveinek emlékét a királyi Románia korszakából: *Anyanyelve magyar* a sokat sejtető cím és ez a könyv hamarosan olaszul is megjelenik *Una della minoranza* címmel. Föltűnést kelő, nyugtalanító írás. Az akkor fasizálódó, fajtakutató diákszervezkedések korszaka. A regény végén inzultálnak egy kis kolozsvári zsidó leánykát, mert anyanyelve magyar. Codreanu, a Vaszgárda garázdálkodása, bevett kirakatok, szétrombolt üzletek adják a cselekmény háttérét.

Kolozsvári diákéveiben hallgatta a hírneves román szociológus, Gusti professor szemináriumai előadásait, lelkész atyja útján ismerője a román vidékek folklórvilágának is. Hamarosan megírja érettebb, tágabb horizontú regényét, a *Rézpénz-t*. Érdekes világba visz, a Déli-Kárpátok havasainak rejtekeibe, ahol Jókai Szegény gazdagok-jának hamis pénzverői is éltek. Csakhogy amíg azok még aranyból sajtolták talleraikat, ez a nemzedék már csak rézpénzt hamisít. Töredék magyar és szász népcsoportok is belekeverednek az izgalmas lüktetésű cselekménybe. Ignác Rózsa olyan telérre bukkan az arany telérekben egyre sorvadózóbb havasok világában, ami túlkergeti őt a Kárpátok gerincén is.

Székelyföldön jártában, zord téli időben csúszik át hamis iratokkal Moldovába és Bukovinába is. Hiszen unokatestvére Makkai László írja meg az óromániai Milkói püspökség akkor még ismeretlen történetét, amelyet azóta Domokos Pál Péter már vatikáni levéltári adatok föl kutatásával igazolt. A régi, két fejedelemségből összeállt Órománia ugyanis hármas tagozódású magyar népcsoportot foglal magában, akiket főleg római katolikus hitük különít el a környező lakosságtól. Bukarestben ugyan van református templom is közvetlenül a királyi palota közelében. De ez későbbi, Erdélyből kiszármazott, kibujdosott magyarok istenháza. Mert vannak itt még a kun idők előtti moldovai és havasalföldi magyar szálláshelyek is, amelyeknek a legújabb vatikáni oklevélkutatások szerint az idők zivatarában öt katolikus püspökségük is alakult.

Azután a mádэфalvi veszedelem után rajzott ki egy tekintélyes számú székely népcsoport, főként Bukovinába. Ezeket sikerült is, részben éppen az Ignác Rózsa harangverése eredményeképpen hazahozni. És van egy harmadik csoport, amely az 1919 utáni idők kényszere folytán költözött el erdélyi szülőhelyéről. Ezeket általában csángóknak nevezik, habár a moldovai magyarság nem szívesen vállalja, szinte csúfnévként veszi a csángó elnevezést. Inkább a vallása szerinti különbözőség szerint hívják magukat „katolikusok”-nak. Mert nem tudni miért, talán a kun keveredés behatására, a magyar „s” betűt nehezen ejtik ki.

Ignác Rózsa nagyterjedelmű csángóregénye a *Született Moldovában* megint csak a vasgárdista szervezkedés idején játszódik, amikor egy asszimiláns magyar fiatalember, David Ghergeli, azaz Gergely Dávid egy olyan bukaresti bérház hatodik emeletén kap lakást, ahol a vasgárdista ifjoncokat a dúsgazdag háztulajdonos ingyen lakóhellyel látja el. És mikor ezeket a vasgárdista fiatalokat kiirtják, David Ghergelinek is vesznie kell. Előbb azonban egy nyári vakációra meghívást kap egy csángó faluba, ahol majdnem teljes analfabetizmusban, ősi, primitív körülmények között élnek ezek a magyar szórványok. Talán éppen azért engedi oda tanára, hogy magyarságából kiábránduljon. Megrendítő a csángó—magyar falu szociológiai fölmérésként is újdonságot jelentő föltárása. Gergely Dávid itt valóban nem kíváncsozhat vissza magyarságába, amit már az apja elhagyott. Így sodródik a vasgárdistajelöltek közé. A regényt a Főváros 2000 pengős díjával jutalmazták és olyan visszhangja támadt, hogy nem kis szerepe lett abban, hogy 15.000 bukovinai és moldovai magyar hazatelepülhetett.

Erdélyi témájú a *Torockói gyász* című bányászregénye is. Egy szabadon szegődött bányászközösség harca a később rájuk telepedő földesúri túlkapásokkal szemben. És erdélyi kiindulású a Színművészeti Főiskolánkon tankönyvként is használt *Róza leányasszony* is. Laborfalvi Rózának a haladó szellemű székely polihisztor leányának életregénye. Majd ugyanilyen megragadó mesekészséggel rögzítette Ignác Rózsa később a *Családi mondanokör-t*, vagy a *Papirmalom* fogarasi kamaszkori álmovilágát.

A fölszabadulás után elsőnek jelentkezett *Urak és úrfiak* című sajnós az akkori viszonyok miatt igen kevés példányban megjelenő regényével, amelyben a közelmúlt társadalmának zagyva képét töretlen tükrű ábrázolásban vetítette elénk. Történelmi eseményeknek ilyen gyors leereglése okozhat ugyan zökkenőket a friss, még alig behegedt sebű emlékek ábrázolásában: a mai olvasó azonban, ha a regény — kiadói terveink szerint — újra közkezre kerül, a kort átélő szemtanú lehelletének melegével találkozhat múltunk e súlyos és cseppet sem dicsőséges korszakának kritikáját olvasván.

Ignác Rózsa éppen úgy örököse volt az erdélyi emlékiratírók hagyományainak, mint Mikszáth könnyed, néha csak odavetettnek ható és keserű magot édes ostyába rejtő írásművészetének. Férfias elszántságú író volt, de női ösztöne sok mindent megéreztetett vele, amit férfi szem csak agyi dedukciók útján tud ki-következtetni.

Égész estét betöltő színműve, az *Ezer hold pipacs* meglehetősen vihart támasztott honi berkekben. S mikor két akkortájt regnáló miniszterünk is megtekintette a nagy port fölvert vígszínházi előadást, a darab betiltódott, lekerült a másorról. Vádirat volt ugyanis az ezer holdakon pipacsot nőni hagyó renyhe dzsentri-gazdálkodás ellen, amely pengős napszámok mellett nem adott életlehetőséget, vásárlóerőt sem a három milliós koldusok népének, sem magának a gazdának. Ekkortájt írta Móricz Zsigmond is, hogy ilyen filléres-pengős napszámok mellett nem lehet életrevaló gazdasági életet teremteni a pipacslepte földeken.

A háború utáni idők új honalapításának megrendítő kisregénye, a *Márványkikötő* és a most föltámadó *Urak és úrfiak* után meseköltészet, külföldi útjainak leírásai, bábszínházi művek foglalkoztatták vérbő tehetségét. Egyszer még elmenekült a múltba, az északi Kárpátok hegyei közé *Nevében él csak* című regényében. A lengyel forradalmak után magyar kastélyokba meghúzódo poloniabeli emigránsok viszontagságos életét kísérte nyomon szinte egészen napjainkig, mikor a magyar emigráció hullámai őt világrész partjain verődtek szét. Lazán megszerkesztett, de mégis szívbe markoló mű ez is. Sokszor vette nyakába a vándortarisnyát. Ötször is megjárta Amerikát, mindenütt szétszóródott magyarok után kutatva. Meglátogatott Patagónia határára került századeleji településű magyar közösségeket, amelyek éppen elzártaságuk miatt tudták megtartani anyanyelvüket és vendégeskedett Egyesült Államok-beli kisparasoknál, munkásoknál, akik száz meg száz kilométernyi távolságokból autóztak el előadásaira.

A munka volt az életöröme, testi bajainak feledtetője. S legutóbbi találkozásunkkor csak arról panaszkodott, hogy egy óránál tovább már nem tud íróasztalnál ülni, hogy az *Urak és úrfiak* új kiadását most, három és féltizeddel múltán mai szemmel is ellenőrizze s ha kell korrigálja. Félni csak attól az időtől félt, amikor majd dolgoznia sem lehet. S ettől a félelmetől váltotta meg a hirtelen jött, tragikus halál.

POSSONYI LÁSZLÓ

RÓZSA

Poitiers-ben szeptember huszonegyedikén zuhog az eső. Összefüggő, halványszürke fellegfüggönyök érkeznek az óceán felől, mind többen és többen, s eltakarják a láthatárt. Egészen megdöbbenek. Rendkívüli nap. Indulok a városba, felfelé a szűk, meredek utcákon, reggel kilenckor, de az eső szinte ránehazedik a kifeszített ernyőre s majdnem agyonsújtja. Milyen hontalan is az ember, gondolom, nem valami földrajzi honvágytól gyötörve, hanem csak úgy, teljes általánosságban. Hontalan, lebeg ég és föld között. Valahogy bezárja, körülhatárolja a táj, az aszfalt, a ragyogó kirakatok, még kiöregedőben levő karórák is, mely hol siet, hol késik. Odahaza most mindenki szokott útját ropja, csak nálam a szokatlan időbeosztás... Gondolatban egy pillanatra megállok Rózsánál. Hogy szeretett volna elröpülni ide Amerikába, a fiához, jóval korábban, mint ahogy én kijutottam a lányomhoz, S volt benne köszönet? — Gondolom kicsit keserűen. Csak az anyák élnek a gyermekeikben, de ott egyszerre vége a világnak. A gyermekeknek „nincs közük” a szüleikhez, mondogatom Rózsának, otthon, s akkor ő titokzatosan, mélyen, fegyelmezetten elmosolyodik. Ha nem akar sem határozott igen-t, sem határozott nem-et mondani, akkor mosolyog. Ez a mosoly valami közbevető állásfoglalás, megdolgozott, megkínlódott életének s bölcsességének csendes kivirágzása.

Olyankor én is elhallgatok egy pillanatra, — nem, nem lehet folytatni a panaszkodást. A mosoly még mindig ott lebeg, az asztalra terített, sápadt lenvászonszöttek fákó bíbora fölött, a kis snapszos pohárcák csillogó tövében. Kevés jut mindenből, a „keves” és a szemérmesség Rózsa székely jegye, erdélyies íz. S e pillanat alatt, mintha elvonulna akkor előtte, gondolatban, egy darabocská élet, csend van, ki kell várni a rejtett, titokzatos menet végét, ami gondolatainkban támadt.

Méregetem tűnődését, nézem keskenyen ívelő, szép, szomorú homlokát, mely filigrán művészésként tartja össze sok nyugtalan gondolatát, tépelődéseit. „A legkomolyabb írásom a fiókban van, évek óta dolgozom rajta. Tudod: Pál. Ezért akartam Törökországba menni, Efeszoszba. Ideadod a zsinat-könyvedet?” Alkudozunk. Kicsit rekedtesen, kicsit csúfondárosan nevet. „Ráírom a neved, hogy tudják, hogy a tiéd, ha netán meghalok...” Ismét nevet. Tele van életigenléssel, kesernyés, szívós, markáns életigenléssel, ahogy fehér gyökerek kapaszkodnak bele a porhanyós földbe, ahogy hajszálgyökerek eszik meg az élet sötétségét. — Eltűnik a konyha irányában, teaért. Járásában van valami földhözkötetlenség. Részben, mert sovány. Részben, mert tele van elmúlt s nem egészen elmúlt izületi bántalmak fájó helyeivel. Vagy talán a színpadon szokta meg, ezelőtt negyven évvel. Nem, ez valami egészen más! — kiáltok fel magamban. Mintha egyik országból kimenne a másikba, mintha mindig végzetesen messzire menne. Hálószobájában, ahova csak a szalonban égő lámpa veti el szürkés, puha fényét, mintha a fogarasi havasok ólálkodnának... Ha kimegy az ajtón, visszakiált, hogy nem ment messzire: azonnal hozza a teát... Szinte hihetetlen. Az egyetlen, gyönyörű rózsás teáskannának is megvan a maga szomorú története. Jó, hogy valaki nekiadta a balatoni házban, mert ez a teáskanna most visszahozza közzénk, hamisíthatatlan melegséggel, a rég elmúlt nyarakat s valamit a fiatalságból. De mintha sosem emlegetné a boldogságot, a boldog nyarakat, a nagy sikereket, mintha igazában most kezdene élni, amióta ráébredt erre-arra, amióta Pállal foglalkozik, mi történt Pállal Athénban, Rómában. „Te és Törökország?” — csodálkozom rá, teavís közben. Mikes Kelemen-féle reminiscencia lehet talán Pál is..., gondolom. „Iszonyatosan törékeny vagy, nem jössz vissza a tenger viszontagságából.” — Ez egy percre nem jutott eszébe, az ügyben folytatott telefonálgatások közepette. Ezek a telefonálgatások már kilométereket tesznek ki, nevet. Bólintok. „Így kell bejárjunk a világot, penitenciából. Ilyen rövid mértékkel, ide-oda, a fotel és a telefon között. Néha azt gondolom, hogy már nagyon messzire jutottam el”. — Részemről tiltakozom: ékesen előadom minden honvágyamat: most újból Londont...

Mintha meg se hallaná. Mintha földrészek esnének ki emlékezetében, más, sokkal ingerlőbb, egzotikusabb földrészek között. De ami már egyszer átköltözött a lélekbe, amit az ember egyszer megélt, arról nem lehet beszélni. Arról sem lehet, amit már megírt az ember. Mert írni: átmenni egy másik életbe. Nem lehet onnan hazalátogatni, lelki izléstelenség, profán együgyűség. „De ha

tavasszal elmennék Prágába?” — Ez a puhatólózó, óvatos kérdés már nekem szól. Félénkség is van benne, mert valahova elutazni annyi, mint feltépni az életet... Beleavatkozni. Sebet ejteni a megszokásokon. Talán örökre elkötni a megszokott élet vérkeringését. Az egyedüllétnek s a riadtságának, az elvesztés lehetőségének csakis a magányos órákban jelentkező, ijesztő, képletes vértolulá-sait. „Es Te velem Erdélybe?” — kérdezi Szigligetre írt, 1978. február 26-i le-velében. Van idő tervezni. Pesten most nyakig érő hó van, locs-pocs. A válasz-adás várathat magára...

Az eső csak nem áll el Poitiers-ben, ömlik. Ilyen súlyosan még nem láttam esni francia esőt, ez valahogy nem is eső, világvége. Ahogy becsukom az ern-yőt, hosszú csíkok, fényes, fekete esőcsíkok szaladnak ki alóla, az aszfalton, mint a piócák. Mint a vértócsák. Dél. A Notre-Dame-la-Grande tornyában ész-bontó szépséggel megkondulnak most a harangok, ma mintha többen lennének, mindegyik versengve beszél, kiabál, zeng, ujjong, lelkendezik... Egy lélek va-lahol most tört utat magának, át, át az életen, felfele, ujjongón felfelé, el min-den gyötrelemtől, szinte titkon, mindenki, mindnyájunk megkérdése nélkül.

S akkor még nem tudom, hogy ez Rózsa...

BOZÓKY MÁRIA

ARCKÉPEK KORUNK ZENEMŰVÉSZETÉBŐL

Bizonyos korokban összesűrűsödnek a zeneművészet fejlődésének ellentmondá-sai: egymásnak feszül az új és a régi s a hagyomány és a modernség met-széspontján a fejlődéshez és a múlthoz való viszonyról vallott nézetek is sar-Kitottabbak, keményebbek lesznek. Ki tagadná, hogy manapság éppen ilyen időszakot élünk? A legmodernebb ze-nei irányzatok már a hallgatást is ma-gától értetődő természetességgel vállal-ják a kifejezés érdekében, s megfigyel-hetjük azt az eddig alig-alig észlelt fo-lyamatot — ez régen inkább a kis né-pek zenéjét jellemezte —, ahogy a ze-ne mindinkább összefonódik a társa-dalmi mozgalmakkal, és a nyugati vi-lárban a lázadás, az újat akarás jel-képvé válik.

Varga Bálint András új interjúköte-tében* hű képét adja ezeknek az el-lentmondásoknak, útkereséseknek. Híres zeneszerzőket, karmestereket, zenésze-ket és impresszáriókat keresett föl, s a vallások egymásutánjából érdekes, jellemző képe bomlik ki korunk ze-neművészetének. Aligha lehetne ma még világosan, egyértelműen megmondani, vajon ezeknek az új törekvéseknek megvan-e az erkölcsi hitele, s hogy a kísérletek nyomán valóban új utat vesz-e a zene fejlődése, vagy zsákutá-ba torkollanak-e az avantgarde törekvé-

sek. Nyilván vannak nagy alakjai ko-runknak, mint Boulez és nagy „fel'alá-lói”, mint John Cage. De hogy végül is a kísérlet vagy a hagyomány józan át-értékelése visz-e az új útra, azt alig-ha lehetne megjósolni. Mindenesetre jó volna, ha a zenének ma is lenne olyan következetes, eszméihez hű, etikailag kikezdhethetetlen útmutatója, mint Bartók Béla volt a maga idejében. (Nem vé-letlen, hogy a könyv ugyan a mai ze-néről ad képet, a legtöbbször mégis az ő neve fordul elő benne. Vele a zene ügye visszanyerte méltóságát és tartá-sát. De vajon a manapság tapasztal-ható elaprozás nem vezet-e az eszmé-nyek ellaposodásához is? Vajon a töre-dezettség nem bomlasztja-e föl a nem is oly rég még teljesnek látszó világ-képet?)

Nem is olyan régen még a klasszikus teljességre való törekvés olyan nagy mestereinek emlékezéseit, önéletrá-sait olvashattuk, mint Bruno Walteré vagy Pablo Casalsé. Ma az előadóművészet is forrongásban van. Jól jelzi ezt az erjedést a barokk zene előadásmódja körüli egyre szenvedélyesebb csata. Va-jon a „purizmus” merev híveinek van-e igazuk vagy éppen azoknak, akik azt vallják, hogy a műveket korunk izlése szerint kell megszólaltatni? Azok kö-zül, akik a könyvben elmondják véle-ményüket, alighanem Neville Marriner álláspontja a legrokonszenvesebb (s vé-leményének helyes voltát az általa ve-

*Varga Bálint András: Muzsikuszportrék (Zeneműkiadó)